

Anarchistické hnutí, do něhož se v Čechách zapojilo i několik předních básníků jako Karel Toman, Stanislav Kostka Neumann, Jiří Mahen, Rudolf Těsnohlídek nebo Fráňa Šrámek, na sebe obracelo pozornost veřejnosti a bezpečnostních úřadů především během rusko-japonské války a nejvíce po krvavém potlačení stávkových demonstrací dělníků v Petrohradě v lednu 1905. Jeho programově protistátní činnost se tehdy vedle tradičního bojkotu církve zaměřovala nejsilněji na kritiku rakouské armády jako zřízení, s jehož pomocí stát brutálním způsobem chrání své mocenské postavení. Četné články, ale také básně v anarchistickém tisku, jež vzdor časové angažovanosti v řadě případů dosáhly vysoké umělecké úrovně, byly konfiskovány a proti redaktorům i autorům bylo též nezřídka zaváděno subjektivní vyšetřování. Hovořilo se o jednoznačné perzekuci anarchistického tisku. Do značné míry tento dobový a stranický náhled potvrzuje případ některých anarchistických periodik, zejména mosteckého listu Karla Vohryzka *Omladina*, který byl v důsledku stálých konfiskací a z nich plynoucího ekonomického nedostatku donucen zmenšovat formát a obnovovat svoji existenci pod změněnou identitou, takže byl v lednu 1906 přezván na *Novou Omladinu* a v únoru 1907 na *Komunu*.¹ Obrana hnutí spočívala hlavně v tvrdošíjných protestech a též v politických interpelacích. Anarchisté byli tehdy kritiky sociální demokracie, podle jejich názoru nyní už příliš loajálně umírněné, a politickou záštitu nacházeli především u národních sociálů, strany zformované z radikálního sociálnědemokratického křídla roku 1897.

Píseň *Píšou mi psaní* a dvojí zatčení Fráni Šrámka

Mezi přední redaktory a básníky hnutí a také mezi jeho čelné delikventy patřil mladý Fráňa Šrámek. Antimilitaristou se stal paradoxně na vojně. Už v roce 1899 byl po složení maturity povolán na vojnu do Českých Budějovic jako jednoroční dobrovolník, avšak pro neshody s důstojníky a svůj rovnostářský vztah k podřízeným nedosáhl potřebné hodnosti a byl nucen prodloužit povinnou vojenskou službu o další rok strávený v hornorakouském Freistadtu. Jako záložník měl poté Šrámek povinnost účastnit se průběžně různých vojenských cvičení, proti nimž neustával protestovat ve své publicistice i v postupně vydávaných básních a povídkách. Krátká próza *Vzpomínka*, vycházející zřejmě ze Šrámkovy zkušenosti s vojenským cvičením v Českých Budějovicích v srpnu a září 1903 a vydaná na podzim téhož roku v Neumannově *Kalendáři revolucionářů na rok 1904*, byla v jedné pasáži konfiskována;² dnes je *Vzpomínka* známa jen v opraveném znění s textovou vynechávkou

1) Doklady o tom včetně množství konfiskačních nálezů viz Národní archiv (NA), Presidium policejního ředitelství v Praze, kt. 1835, sign. P/57/40.

2) Fráňa Šrámek: „Vzpomínka“, in Stanislav Kostka Neumann (ed.): *Kalendář revolucionářů na rok 1904*,

v podobě tzv. bílého místa. V ich-formě podaná próza líčí bezútěšnost zážitků vojáka z podzimního cvičení a jeho rozhovor s náhodně potkanou mladou ženou. Obsah zabaveného místa není znám, z náznaků v závěru povídky lze však předpokládat, že mezi vojákem a ženou zde došlo k milostnému styku. V knižním vydání v říjnu 1906 Šrámek vynechané místo nahradil několikaásobně delší pasáží, v níž se původně konfiskovaná část rozhovoru váže pouze k zaměstnání mladé ženy (je vychovatelkou malých dětí). Mezi oběma hovořícími zde dojde jen k duševnímu sblížení. Nový motiv polámané jabloňové větve, metaforicky vázaný na ústřední ženskou postavu, se pak projevil ve změně názvu.³ V tomto revidovaném znění mohla povídka vyjít už bez překážky, neušla však nové konfiskaci o deset let později, v době první světové války (viz dále).

Fráňa Šrámek na fotografiích z policejního archivu Fotografie Fráni Šrámka pořízené v souvislosti s jeho zatčením roku 1905, pravděpodobně v Praze.

Zdroj: Lubomír Soukup: *Fráňa Šrámek a jižní Čechy*, České Budějovice, Jihočeské nakladatelství 1981, nestránkovaná obrazová příloha.

Šrámekova protivojenská činnost vyvrcholila v roce 1905 v *Omladině* a v nově založeném odborovém listu křesťanského dělnictva *Práce*, kde publikoval řadu zanícených článků.⁴ Postoj antimilitaristy v uniformě však iritoval civilní a též vojenské soudy. Článek nazvaný *Proti militarismu* byl z velké části zabaven (pobuřování proti úřadům a zlehčování úředních nařízení podle § 300; schvalování nezákonných nebo nemravných činů podle § 305; srov. *Wiener Zeitung* z 22. března).⁵ Dne 28. května 1905 byl dokonce Šrámek při anarchistické manifestaci se svým spolupracovníkem Michaellem (podepisoval se Michal)

Praha, Nový kult 1903, s. 15–18, zabavené místo na s. 17–18. Konfiskační nález na Neumannův kalendář uveřejněný v *Úředním listě Pražských novin* z 9. srpna 1903 bohužel uvádí pouze pět míst zabavených pro hanobení rodiny a schvalování nezákonných nebo nemravných činů podle § 305 ve stati Petra Alexejeviče Kropotkina *Anarchistická morálka* (s. 38–42, 43, 44, 46, 47); v příloze *Wiener Zeitung* Amtsblatt nález nebyl uveřejněn. Příčina konfiskace Šrámkovy *Vzpomínky* (stejně jako i několika dalších textových míst a vyobrazení v kalendáři) zůstává nejasná.

3) Fráňa Šrámek: „Strhali jí květy a ulámali halúzky“, in též: *Kamení, srdce a oblaka. Povídky*, Praha, vl. n. 1906, s. 21–32.

4) Šrámkovu ranému údobí se nejpodrobněji věnoval Lubomír Soukup: *Fráňa Šrámek a jižní Čechy*, České Budějovice, Jihočeské nakladatelství 1981, s. 116–135; dále srov. Eva Strohsová: „Fráňa Šrámek“, in Luboš Merhaut (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, díl 4, sv. 1, S–T, Praha, Academia 2008, s. 712–719, zde s. 712–713; Mojmir Otruba: „Komentář“, in Fráňa Šrámek: *Modrý a rudý – Stříbrný vítr – Léto – Splav*, ed. Mojmir Otruba, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2000, s. 508–509; Pavel Koukal: *Trubači revolt, Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1984*, s. 31–45; František Buriánek: *Fráňa Šrámek. Studie s ukázkami z díla*, Praha, Melantrich 1981, s. 36–40, 58–70, 160–161; též: *Generace buřičů*, Praha, Univerzita Karlova 1968, s. 90–91, 252–253; Josef Brukner: „Cesty a křižovatky života Fráni Šrámka (montáž dokumentů)“, in Fráňa Šrámek: *Sedm krásných mečů*, ed. Josef Brukner, Praha, Československý spisovatel 1962, s. 84–92; aj.

5) Fráňa Šrámek: „Proti militarismu“, *Práce* 1, 1905, č. 5, 17. 3., s. 3.

Káchou zatčen a odsouzen zemským trestním soudem k šesti dnům vězení; odvolal se však a trest mu byl prozatím odložen.

Ještě před nastoupením trestu byl opět povolán ke čtyřtýdennímu vojenskému cvičení do Klatov kvůli plánovaným císařským manévřům. V *Práci*, již vedl jako hlavní redaktor, adresoval Šrámek nejmenovanému odesilateli povolávacího rozkazu ironický slib datovaný 10. srpna 1905, „že po celé čtyři neděle budu sloužiti věrně svému přesvědčení, že všechny své smysly opět otevřu, aby novými zkušenostmi posílil se můj odpor k militarismu [...] Pryč s militarismem!“⁶ Na následující straně doprovodil toto prohlášení písní začínající později známými verši: „Píšou mi psaní / vojanští páni, / a tam stojí psáno, / dvanáctého ráno / že já musím rukovat, / oh, rukovat...“⁷ Manévry pro něho znamenaly povinnost zúčastňovat se celodenních vysilujících cvičení, spojených nejen s nedostatkem spánku, ale i s hladověním. O tom psal Šrámek v srpnu příteli Káchovi: „ve 2 hod. ráno černá voda, tzv. káva, celý den štvance přes hory a doly a menáž až v 7 hod. večer (kousek masa a trochu polévky) – co lze dělat v kratičkých přestávkách mezi tím jiného, než sbírat dech k nové štvanci.“⁸

Po dvou týdnech cvičení byl ale Šrámek nečekaně zatčen a pak vyšetřován vojenským soudem v Českých Budějovicích. O průběhu celé kauzy si můžeme učinit relativně úplný obrázek na základě dobových zpráv z novin a korespondence. Už den po svém zatčení poslal Šrámek Káchovi stručné oznámení:

Míšo! 27. 8. eskortován náhle pod třemi bodáky z Klatov do Budějovic. Pro prohlášení v *Práci*. Prohlédnut, vše mi odejmuto až na kapesník (i šněrovalda z bot) a vsazen do einzelarestu [tj. samotka, MCh]. Prý „preventivhaft“ [tj. preventivní vazba, MCh]. U dveří post s bodákem. Hrozné opatření! Nevím, co bude, jsem dost silen...⁹

Kácha zprávu rozeslal redakcím jihočeských levicových novin a pravděpodobně k ní připojil i opis Šrámkova lístku. Noviny zprvu ze Šrámkova oznámení vycházely jako z jediné jisté zprávy; v citacích z něho se objevila dokonce i ta „šněrovalda z bot“. O zatčení podaly 2. září zprávu *Jihočeské listy*, vycházející v Českých Budějovicích, které přetiskly úplné znění Šrámkova tzv. rozloučení v *Práci* spolu s písní *Píšou mi psaní* a uvedly:

Když byl [Šrámek, MCh] již dva týdny na vojně, dověděli se nejspíše „vojenští páni“ o výše uvedeném jeho prohlášení a o básničce a zatočili s ním hned po vojensku a po rakousku: dne 27. m[inulého] m[ěsíce] byl eskortován z Klatov, kde konal cvičení, do Č[eských] Budějovic, bydlíště svých rodičů, a zde uvězněn. Proč, toho ovšem neví, neboť nestalo se dosud, aby rezervista byl na vojně vězněn za to, co napsal ve svém poslání občanském. Může býti tedy veřejnost zvědava, jak případ tento skončí.¹⁰

6) Fráňa Šrámek: [„Malý růžový lístek...“], *Práce* 1, 1905, č. 16, 18. 8., s. 1.

7) Fráňa Šrámek: [„Píšou mi psaní...“], *Práce* 1, 1905, č. 16, 18. 8., s. 2.

8) L. Soukup: *Fráňa Šrámek a jižní Čechy*, cit. dílo, s. 125.

9) Tamtéž, s. 128.

10) „Uvězněný básník – rezervista“, *Jihočeské listy* 9, 1905, č. 100, 2. 9., s. 3. O den dříve (v č. 17 z 1. 9.) oznámila Šrámkovo zatčení *Práce*, toto oznámení však bylo konfiskováno, srov. „Nové extempore pana censora“, *Práce* 1, 1905, č. 18, 15. 9., s. 5.

Apel na veřejnost se neminul s účinkem, alespoň zpočátku. Na Šrámkovu obranu se ozvaly další noviny od jihu po sever Čech, českobudějovická *Stráž lidu*, tábořská *Jiskra*, v Praze pak *Slovo* a některé jiné listy.¹¹ Mostecká *Omladina* označila bez váhání jako příčinu zatčení skutečnost, že k manévřům, jichž se účastnil Šrámek, měl přijet na inspekci osobně císař František Josef: „páni chtějí míti zajištěný klid, a proto se tak najednou postarali. Což kdyby si byl nechal císař Šrámka předvésti, že, páni?“¹² *Jihočeské listy* tuto domněnku rozšířily: „Jednalo a jedná se spíše o odstranění státu ‚nebezpečného‘ člověka z manévřů císařských, ba dokonce snad i ze života veřejného.“¹³

Jádrem veřejné obhajoby Fráni Šrámka se stalo všeobecné přesvědčení, že se jedná o bezprecedentní případ překročení pravomocí vojenského soudu. Noviny rozličných názorových proudů proto horlily proti tomu, aby záložníka Šrámka trestal vojenský soud za skutek, jehož se dopustil jako civilista a jenž dokonce ponechal chladnými civilní soudní úřady, dlouhodobě velmi přísné v rozhodování o konfiskacích tisku. Takto psal pražský *Přehled*:

Dle zákona za to, čeho se dopustí v době, kdy je v záloze, mimo řadovou službu, podléhá voják jenom civilním soudům. A ústavní zákony zaručují, že nikdo nesmí býti odňat svému řádnému soudu. Čeho však se dopouštějí vojenské úřady, stíhají-li záložníka po nastoupení řadové služby pro delikt spáchaný v době, kdy byl mimo službu? – a nota bene pro delikt, který by se v občanském životě vůbec deliktem nejevil, a pro nějž by tedy jinak pan Šrámek ani nebyl stíhán. Vždyť jeho rozloučení a jeho básnička v *Práci* ani konfiskaci nepropadly. Jde tedy o křiklavé porušení práva, o zvlí vojenskou. A zde je povinností poslanců, aby ihned zakročili.¹⁴

Tyto apely ale nepřinesly Šrámkovi prospěch, mimo jiné kvůli časově nesprávné argumentaci. V písni *Píšou mi psaní* básník výslovně uvedl, že měl rukovat „dvanáctého ráno“, avšak tuto píseň spolu s tzv. rozloučením otiskl v *Práci* až 18. srpna, o šest dní později. Informace novin o prohřešku civilisty byla tedy přinejmenším sporná a jako argument před budějovickým vyšetřujícím soudcem majorem auditorem Antonínem Cikánkem později neobstála. Dne 14. září byl Fráňa Šrámek pro porušení subordinace odsouzen ke čtyřem týdnům žaláře zostřeným čtrnáctidenní samotkou a k odebrání hodnosti desátníka. Dle referátu *Jihočeských listů* z průběhu soudního přelíčení se Šrámek trestného činu dopustil tím, že bez vědomí vojenských úřadů, „po odchodu na vojnu, uveřejnil zodpovědný redaktor socialistického listu *Práce*, jehož je p. Šrámek spolupracovníkem, báseň a prohlášení páně Šrámkovo“. List pokračoval: „Báseň i prohlášení šlehly do živého a kruhy militaristické, nemohouce hnáti k zodpovědnosti redaktora *Práce* p. M. Káchu, jelikož časopis nebyl ani konfiskován, našli [sic] si oběť v panu Šrámkovi.“¹⁵

11) [„Co to?...“], *Jiskra* 3, 1905, č. 37, 6. 9., s. 2; „Z nedělních listů“, *Slovo* 4, 1905, č. 37, 11. 9., s. 1. V případě *Stráže lidu* šlo o č. 29 z počátku září 1905, nám bohužel nedostupné.

12) „Fráňa Šrámek uvězněn“, *Omladina* 3, 1905, č. 36, 7. 9., s. 7.

13) [„Vojenský soud v Č. Budějovicích...“], *Jihočeské listy* 11, 1905, č. 104, 11. 9., s. 2–3.

14) „Vojenská zvlí bez mezí“, *Přehled* 3, 1905, č. 50, 9. 9., s. 861.

15) [„Vojenský soud v Č. Budějovicích...“], *Jihočeské listy* 11, 1905, č. 106, 16. 9., s. 4.

Jednoznačně se k případu vyjádřila i českobudějovická *Jihočeská stráž lidu*, která podobně jako *Přehled* očekávala, že se věc stane předmětem parlamentního jednání: „Je to dle našeho názoru první případ, kdy někdo je [v uniformě, MCh] trestán pro to, co napsal, když nosil ještě občanský kabát.“¹⁶ Herbenův *Čas* vyzval k solidárnímu jednání kolegy novináře:

Pokládáme rozsudek vojenského soudu za přehmat. [...] je povinností nemlčet k tomu, ať ze strany malých nebo velkých. Stala se křivda jednomu z nás, jako by se tedy stala všem. [...] Fráňa Šrámek nenaříká, ale my se musíme bouřit.¹⁷

Šrámkův blízký spolupracovník S. K. Neumann však v říjnovém čísle *Anarchistické revue* označil ironicky lokálky v *Času* a dříve v *Přehledu* za pokrytecká gesta kariéristů, která nemohou postihnout revoluční význam Šrámkova činu.¹⁸ Odsouzeného Šrámka se zastával samozřejmě též anarchistický tisk, a v Lomu u Mostu ho 24. září 1905 podpořil dokonce protestní tábor lidu. Jednalo se o jeden ze série táborů konaných na severu Čech už od roku 1904 s cílem prosazovat anarchistické ideje. V tom smyslu též k protestu zprvu zvala *Omladina*. Teprve v dalším čísle do programu tábora zařadila i Šrámkův případ.¹⁹ Shromáždění, jehož se prý účastnilo na deset tisíc lidí, mezi mnoha svými požadavky opět proklamovalo také „přísné zakročení povolanych činitelů“ ve věci neprávem trestaného rezervisty.²⁰

Česká demokracie, která 16. září verdikt nad Šrámkem odsoudila poukazem na známý výrok o vojenském soudu v Havlíčkově *Křtu svatého Vladimíra*, zároveň informovala o tom, že „ve prospěch Šrámka zakročili s úspěchem národně sociální poslanci Klofáč a Choc.“²¹ S údivem na tuto informaci reagovala *Omladina*: „V čem spočívá onen úspěch, o tom nám není dosud ničeho známo.“²² Už dříve však tento údaj o zákulisí českobudějovického případu konkrétněji rozvedly místní *Jihočeské listy*, podle nichž Václav Choc a Václav Klofáč intervenovali „u příslušných instancí“, tj. zřejmě přímo u budějovického posádkového soudu, „a vyšetřovací vazbu p. Šrámkovu svým rozhodným vystoupením a zakročením značně zkrátili“.²³ Rovněž v referátu po vynesení rozsudku informovaly *Jihočeské listy* zcela určitě: „Rychlému vyřízení své záležitosti vděčí p. Šrámek pp. poslancům Chocovi, Klofáčovi a zakročení svých různých politických přátel, dále i nátlaku veřejného mínění a tisku.“²⁴ Díky této intervenci se Šrámek mohl zřejmě také účinněji bránit u soudu, třebaže verdikt

16) „Vojenský soud, to je samec“, *Jihočeská stráž lidu* 1 (8), 1905, č. 105, 15. 9., s. 5.

17) „Případ Šrámkův“, *Čas* 19, 1905, č. 258, 19. 9., s. 3.

18) Stanislav Kostka Neumann: „Český spisovatel“, *Anarchistická revue* 1, 1905, č. 1, s. 62–65, cit. dle týž: *Stati a projevy*, díl 2, 1904–1907, Spisy Stanislava Kostky Neumanna, sv. 4, ed. Zina Trochová, Praha, Odeon 1966, s. 184–187, 648–651.

19) Srov. Karel Vohryzek: „K táboru horníků celého Severu“, *Omladina* 3, 1905, č. 37, 14. 9., s. 1–2; týž: „Případ Šrámkův“, *Omladina* 3, 1905, č. 38, 21. 9., s. 1–2.

20) „Z tábora celého Severu“, *Omladina* 3, 1905, č. 39, 28. 9., s. 1–2. Článek měl být ukončen v následujícím 40. čísle *Omladiny*, to však bylo konfiskováno a jeho opravené vydání nebylo uspořádáno.

21) „Spisovatel Fráňa Šrámek...“, *Česká demokracie* 7, 1905, č. 38, 16. 9., s. 5. Havlíčkovskou reminiscenci viz též v článku „Vojenský soud, to je samec“, *Jihočeská stráž lidu* 1 (8), 1905, č. 105, 15. 9., s. 5.

22) [„Kamarád Fráňa Šrámek...“], *Omladina* 3, 1905, č. 38, 21. 9., s. 6.

23) [„Vojenský soud v Č. Budějovicích...“], *Jihočeské listy* 11, 1905, č. 104, 11. 9., s. 3.

24) [„Vojenský soud v Č. Budějovicích...“], *Jihočeské listy* 11, 1905, č. 106, 16. 9., s. 4.

pro něho byl nakonec nepříznivý. Z pozdější zprávy *Jihočeských listů* alespoň vyplývá, že „z rozsudku voj[enského] soudu se odvolal a bylo také do jisté míry jeho námitkám dáno místa. Jest však zajímavé, že vzdor tomu, ač rozsudek v plné míře potvrzen a schválen, byli vojenští páni nuceni vyhledávati nových důvodů, aby mohli trest čtyřnedělního vězení zdůvodniti“.²⁵

Podle očekávání novin došlo nakonec i k parlamentní interpelaci, již Václav Klofáč za oba zmiňované poslance přečetl v poslanecké sněmovně říšské rady 6. října 1905. Jednalo se o dotaz adresovaný ministru zeměbrany, jak je možné, že vojenský soud někoho potrestal za publikaci textů daných do tisku v době, kdy dotyčný byl stále civilistou.²⁶ Ministr Franz Xaver von Schönauich na ni odpověděl teprve při zasedání dne 4. prosince. Šrámek prý sice inkriminovanou báseň a připojené prohlášení napsal před nástupem na vojenské cvičení, avšak jako redaktor měl také zabránit jejich otištění v době, kdy už podléhal vojenskému právu, což neučinil. Rozsudek vojenského soudu v Českých Budějovicích tak byl po zpětném přezkumu uznán jako oprávněný.²⁷ Vcelku předvídatelným způsobem tím byla definitivně rozsouzena i klíčová širší otázka, zda v daném případě nedošlo k překročení pravomoci vojenského soudu na úkor civilních soudních úřadů.

Šrámek už byl mezitím po odpykání celého trestu propuštěn 10. října 1905 z vězení na svobodu. Čtyři dny poté se na Žižkově konala oslava na počest jeho návratu. V jejím průběhu byl však Šrámek spolu s Michaelem Káchou za asistence více než třiceti policistů opět zatčen, aby si odpykal šestidenní trest, k němuž byl odsouzen v červnu (Káchův trest byl o dva dny delší).²⁸ Téhož dne ráno ostatně Šrámek už stačil otisknout ostrý antimilitaristický článek, kde se také nepřímě, ale příznačně vyjádřil ke svému případu: „Vím jen, že nikdy nekráčí idea rychleji, než když ji přinutí prolétati se mřížemi žalářů.“²⁹ Jiný článek, líčící žižkovské zatčení, později adresoval dokonce policejnímu řediteli Karlu Křikavovi.³⁰ Už dříve, po propuštění z českobudějovického posádkového vězení, se přitom objevila informace o Šrámkově záměru reprodukovat své trpké zážitky z vojny také v uměleckých pracích:

použil p. Šrámek svého volného času k tomu, aby vytvořil nové práce protimilitaristické tendence, a hodlá veřejnost seznámiti nejen s rozsudkem svým a pobytem ve vězení, ale i jinak zkušeností nabytých upotřebiti. [...] Pan Šrámek opustil žalář s trpkou vzpomínkou v srdci a s velkými nadějemi v budoucno. Jsme přesvědčeni, že danému slibu dostojí a veřejnost jak v básních, tak v próze s neveselým životem vojenským seznámí.³¹

25) [„Z garnisonního vězení...“], *Jihočeské listy* 11, 1905, č. 117, 11. 10., s. 4.

26) *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1905, XVII. Session*, Wien, Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei 1906, s. 32293.

27) Tamtéž, s. 32552.

28) L. Kn. [= Ladislav Knotek]: „Policejní surovosti“, *Omladina* 3, 1905, č. 42, 19. 10., s. 5; Miloslava Hrdličková-Šrámková: „Fráňa Šrámek v revolučních letech 1905 a 1906“, in F. Buriánek: *Fráňa Šrámek*, cit. dílo, s. 257–265.

29) Fráňa Šrámek: „A teď mluvím já...!“, *Práce* 1, 1905, č. 20, 14. 10., s. 1–2.

30) Fráňa Šrámek: „Policejní ředitel“, *Práce* 1, 1905, č. 21, 28. 10., s. 2–3. Mimo jiné zde o Křikavovi napsal: „Mohl by být počítán za čtvrtou božskou osobu, kdyby nebyl tak často poslán ke všem čertům.“

31) [„Z garnisonního vězení...“], *Jihočeské listy* 11, 1905, č. 117, 11. 10., s. 4.

Konfiskace a imunizace sbírky *Modrý a rudý*

V průběhu druhého říjnového věznění stačil Šrámek napsat několik básní, jimiž opět vyjádřil svůj odpor k armádě a popsal svoji osobní zkušenost. Některé antimilitaristické verše také v příštích měsících otiskl v anarchistických listech. Výběr z nich na jaře 1906 představila útlá knížka *Modrý a rudý*. Spřízněný tisk se jí postaral o hojnou reklamu. Vydavatelství časopisu *Nová Omladina* hodlalo s pomocí Šrámkovy sbírky nejen propagovat anarchistické cíle, ale i vydělat peníze. V provolání uveřejněném v čele 11. čísla, tištěného vinou ekonomických ztrát po vlně proběhlých konfiskací ve zmenšeném formátu a po čtrnáctidenní odmlce ve vydávání, přislíbil časopis Šrámkovu knihu veršů zdarma všem abonentům, kteří do čtrnácti dnů obnoví předplatné.³² Též pozdější avízo o vydání sbírky výmluvně svědčí o finančních nesnázích perzekvovaného listu a otevřeně žádá přívržence hnutí o podporu předplácením Šrámkovy knížky. S honorářem pro básníka se podle všeho nepočítalo:

Kniha „veršů o vojáčkích“ vzniklých za Šrámkova pobytu ve vojenské base vyjde ve čtvrtek dne 26. dubna nákladem *Nové Omladiny*. Stanovili jsme cenu co nejnižší (20 hal. v kolportáži za dva tiskové archy), aby se knížka stala přístupnou nejnižším lidovým vrstvám! Doufáme proto, že ji kamarádi odbudou na májových táborech rázem v celých stech! Poněvadž pak vydáváme knihu s největším finančním napětím, bude na kamarádech, aby nám peníze stržené za knížku poslali okamžitě po 1. květnu. Jinak by nás připravili do finanční krize, jež by mohla ohrozit vážně i existenci listu. Přebytek z knížky, bude-li jaký, bude věnován na zaplacení čestného dluhu advokátovi vzniklého za procesu *Omladiny* a *Nové Omladiny*.³³

Na chystanou knížku tím ale zároveň byly upozorněny též úřady provádějící cenzuru. Dne 27. dubna 1906 zaslalo pražské státní zastupitelství pokyn policejnímu komisaři Václavu Janovskému, aby provedl konfiskaci nákladu knihy v tiskárně, administraci a expedici *Nové Omladiny*. Téhož dne vypracoval Janovský pro státní zastupitelství protokol, podle něhož *Modrý a rudý* „zabaven jest, a sice pro obsah veškerých, na stránkách 3 až 22 otištěných básní“, tedy v plném rozsahu díla.³⁴ Dále tento protokol uvádí, že podle údaje majitele tiskárny Emanuela Stivína byl plánovaný náklad sbírky 3 000 výtisků, před policejní prohlídkou však byly vydány pouze kartáčové otisky (korektury) povinných výtisků pro úřady. Nic dalšího policie v tiskárně nenalezla. Sazba byla rozmetána. Dne 29. dubna zaslalo státní zastupitelství zemskému trestnímu soudu širší odůvodnění konfiskace, v němž zdůraznilo, že autor je známý, již dříve trestaný anarchista. O Šrámkových básních se vyjádřilo následovně:

Všechny jsou antimilitaristického obsahu a cílem, který ve vzájemné souvislosti sledují, je vnášet mezi vojsko anarchistické myšlenky, provokovat aktivně sloužící vojáky a líčit samotnou armádu jako instituci, jež údajně z vojáků dělá otroky, brutálně potlačuje každé etické

32) „Kamarádi!“, *Nová Omladina* 1, 1906, č. 11, 31. 3., s. 1.

33) „Fráňa Šrámek: Modrý a rudý“, *Nová Omladina* 1, 1906, č. 18, 25. 4., s. 7.

34) Konfiskační spis na sbírku *Modrý a rudý* viz Státní oblastní archiv v Praze, Krajský (zemský) soud trestní v Praze, kt. 1100, sign. Pr I/167/1906.

citové hnutí, každý ideál, morálně je ruinuje a nutí je jednat proti jejich vlastnímu přesvědčení, popírat svoji osobnost a hájit cizí zájmy dokonce na úkor svých nejbližších příbuzných, aby tak tyto písňe popuzovaly vojáky, rekruty a dělnictvo k nenávisti a k pohrdání císařskou armádou.³⁵

Při neveřejném sezení u zemského trestního soudu 30. dubna byla konfiskace jednohlasně potvrzena všemi členy soudního senátu, jež za předsednictví dvorního rady Viktora Wokauna dále tvořili referent rada Franz Kleiner, přisedící Johann Šonka a státní zástupce Adolph Morstadt. Současně byl 30. dubna formulován konfiskační nálezný pro pobuřování proti úřadům a zlehčování úředních nařízení podle § 300 (s pokynem k jeho uveřejnění v *Prager Zeitung* 1. května) a oznámení o potvrzení konfiskace bylo zasláno též nakladatelce Marii Vohryzkové a státnímu zastupitelství. Zákazem sbírky *Modrý a rudý* byl nyní poprvé vysloven i úřední postih písňe *Píšou mi psaní*, za jejíž otisk v novinách byl Fráňa Šrámek vězněn. Výrok civilního soudu tak lze vnímat i jako gesto, jímž se zpětně potvrzoval starší verdikt vojenského soudu, zvláště uvážíme-li zmínku o Šrámkovi jako o známém, již dříve trestaném anarchistovi, kterou v důvodech pro obhájení konfiskace sbírky uvedlo státní zastupitelství.

Podle obecně uváděného údaje však byla Šrámkova knížka už den poté, 1. května 1906, po interpelaci národně sociálních poslanců Václava Fresla a Václava Choce v říšské radě imunizována. Interpelace byla skutečně podána s tímto datem, fakticky ale byla přečtena až při dalším zasedání dne 15. května.³⁶ Vydavatelství *Nové Omladiny* však přesto muselo započít s přípravami k zajištění německého překladu textu pro potřeby parlamentní interpelace zcela neprodleně, možná dokonce ihned po ukončení policejní prohlídky v redakci. Krátce nato pak bylo pořízeno obnovené vydání sbírky. Už 19. června se objevila recenze knížky z pera S. K. Neumanna.³⁷

Sbírka *Modrý a rudý* s podtitulem *Verše o vojáčcích* a v rozsahu dvacet dva stran vyšla na levném papíře a v nekvalitní tiskové úpravě. Titulní strana uváděla oznámení o imunizaci, na následující straně před textem básní se pak objevila tato informace:

C. k. státní návladnictví [tj. zastupitelství, MCh] v Praze, pověstné již svojí konfiskační praxí a neslýchanou libovůlí při vykonávání práva cenzury, zabavilo i následující verše pod jménem *Modrý a rudý* vydané v obsahu vesměs velice mírném, a z nichž některé dokonce týmž návladnictvím v časopisech *Práce* a *Nová Omladina* připuštěny byly.³⁸

35) „Alle [diese Lieder, MCh] sind antimilitaristischen Inhaltes und verfolgen in ihrem Zusammenhange den Zweck die anarchistische Idee in das Militär hineinzutragen die aktiv dienenden Soldaten aufzuhetzen und die Armee selbst als eine Institution zu schildern, welche die Soldaten zu Sklaven mache, jede ethische Gefühlsregung, jedes Ideal derselben brutal unterdrücke, sie moralisch ruinire und zwingt, gegen ihre eigene Überzeugung zu handeln, ihre Persönlichkeiten zu verleugnen und fremde Interessen selbst gegen die nächsten Verwandten zu verteidigen, um auf diese Weise die Soldaten, die Rekruten und das Arbeitervolk zum Hass u. zur Verachtung gegen die kaiserliche Armee aufzureizen.“ Tamtéž.

36) *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1906, XVIII. Session*, Wien, Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei 1906, s. 36157-36160.

37) Sigma [= Stanislav Kostka Neumann]: „*Modrý a rudý*“, *Moravský kraj* 11, 1906, č. 66, s. 9, cit. dle S. K. Neumann: *Stati a projevy*, díl 2, cit. dílo, s. 340-342.

38) Fráňa Šrámek: *Modrý a rudý. Verše o vojáčcích*, [vyd. po konfiskaci], Praha, Nová Omladina 1906, s. 2.

V čele sbírky se ocitla opětně legalizovaná sporná píseň *Píšou mi psaní* (bez názvu, který je nicméně shodný s incipitem) a také další texty v příznakové ich-formě zřetelně poukazovaly k Šrámkovu případu: tak například báseň *Tři vojáky, tři bodáky* líčila podobně jako Havlíčkovy *Tyrolské elegie* básníkovo zatčení a jeho transport do arestu. Spíše už v obecném smyslu sbírka dále tematizovala i hrubost nadřizených a šikanu zvláště českých vojáků, erotickou frustraci odvedenců aj.

Z pohledu cenzury se jako příznaková jeví báseň *Šest já synů porodila*. Imunizované znění, dnes jediné známé, vykazuje možné známky porušeného textu. Graficky (pomlčkami) jako by zde byly naznačeny tři vynechané verše a rovněž několikeré znaménko tří teček může potenciálně signalizovat další zásahy. Narušena se zdá být sémantická koherence textu. Uvádíme konec básně:

Ale... od krajského města
sem k nám vede bílá cesta -
Ježíši a Maria!
Chlapci moji, haji-ja, haji-ja...
Z ruky košík zelený
s mého srdce kořeny
potvora vyrvala
a... zpívala!
Cesta bílá, nutno jít.
Táta prál, to že tak...
musí být.
A prál:

císař že musí
vojáky mít...

----- ach,
chraň vás pámbu, děti mí,
byste byli jednou zlí,
byste jednou na svých rukách
moje těžké srdce v mukách
širým světem roznesli...³⁹

Beze změny se text básně objevil i v druhém vydání sbírky z roku 1911, posledním za Šrámkova života. Bylo by tak možné předpokládat, že čtením v říšské radě nebyl legalizován kompletní text (takový postup je doložen o několik let později u brožury Viktora Dyka *O Balkánu a o nás*, která byla imunizována bez jedné věty).⁴⁰ Jediný relevantní způsob, jak tuto hypotézu ověřit, je porovnání známého textu sbírky s jeho německým překladem,

39) Tamtéž, s. 17.

40) Viz infobox „Imunizace a jejich problematické případy“, s. 493.

narychlo vyhotoveným jako podklad pro interpelaci, a zjištění, zda neuvádí sémantické prvky, které ve finálním znění sbírky absentují. Překlad či spíše chatrný prozaický pracovní převod sbírky ale žádné nové významové jednotky neobsahuje, naopak některá sémanticky složitější místa, jako je například v textu opakovaná metafora kořenů srdce, vynechává a text simplicizuje.⁴¹ Užívání grafických znaků (tři tečky, pomlčky) bylo navíc u raného Šrámka obecně časté. Možnost imunizace nekompletního textu tak zde patrně vylučuje sama podoba interpelace. Přestože nekoherentnost citované partie básně *Šest já synů porodila* je nápadná, nelze v ní prozatím zásah cenzury potvrdit. Uvažujeme-li o porušenosti básně, museli bychom se domnívat, že byla v nekompletním znění zaslána už k imunizaci, respektive že Šrámek báseň nedokončil. Tyto hypotézy by však mohl prokázat pouze povinný výtisk sbírky *Modrý a rudý*, dnes nezvěstný, jež 10. května 1905 vracel zemský trestní soud státnímu zastupitelství jako jediný exemplář původního textu, který nebyl zničen.

Tehdejší Šrámkovu situaci dokresluje jiný případ. Ještě před vykonáním imunizace sbírky *Modrý a rudý* čelil dalšímu subjektivnímu vyšetřování, ne však už jako básník, ale jako redaktor. Článek v *Nové Omladině*, příznačně nazvaný *Perzekuce pokračuje*, oznámil, že 11. května 1906 byli Šrámek a Michael Kácha zatčeni ve svých bytech a odvedeni do vyšetřovací vazby v budově zemského trestního soudu: „Jsou vyšetřováni pro několik zločinů (velezrádu, urážku Veličenstva, rušení veřejného pokoje a řádu), jichž prý se dopustili uveřejněním Opolského básně *Ferencz Kossuth* a Krapotkinova [sic] článku *Pařížská komuna*“ v *Práci*.⁴² V článku v *Nové Omladině* následovala pasáž kritizující údajný perzekuční postup policie namířený vůči anarchistům, která však byla konfiskována (schvalování nezákonných nebo nemravných činů podle § 305). Šrámek strávil ve vyšetřovací vazbě tři týdny. Podle vzpomínky jeho družky a později manželky Miloslavy Hrdličkové prý Kácha „umluvil Šrámka, aby jako vedoucí redaktor prohlásil, že inkriminované rukopisy nečetl a nedal do tisku. Šrámek byl tedy propuštěn“.⁴³ Tento údaj doplňuje opět *Nová Omladina*: „Kamarád Šrámek propuštěn dne 30. t. m. [tj. května, MCh] z vězení, když bylo řízení proti němu zastaveno.“⁴⁴

Nad perzekucí Šrámka a Káchy z posledních dvou let se v souhrnném článku zastavila *Jihočeská stráž lidu*. Část viny za jejich opakované tresty přitom přisuzovala i nesolidárnímu mlčení novin, kvůli němuž prý „také hulvátství pražského návladnictví a jeho výkonných orgánů policie nezná mezí“.⁴⁵ S touto poslední výtkou není nutné souhlasit.

Jak jsme viděli, odezva v tisku na zatčení Šrámka za píseň *Píšou mi psaní* byla naopak značná. Široká medializace Šrámkova případu překročila názorový okruh periodik identifikujících se s anarchistickým hnutím. Případ dosáhl takové popularity, že sami

41) *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1906, XVIII. Session*, cit. dílo, s. 36159.

42) „Persekuce pokračuje“, *Nová Omladina* 1, 1906, č. 23, 16. 5., s. 2-3. Jednalo se zřejmě o báseň Jana Opolského a článek Petra Alexejeviče Kropotkina. V dostupných povinných výtiscích *Práce* se však ani jeden z obou jmenovaných textů nepodařilo nalézt, Opolského báseň s uvedeným názvem není známa ani z pozdějších básnickových sbírek.

43) M. Hrdličková-Šrámková: „Fráňa Šrámek v revolučních letech 1905 a 1906“, cit. dílo, s. 264.

44) *Nová Omladina* 1, 1906, č. 28, 2. 6., s. 3.

45) „Persekuce anarchistů v Čechách“, *Jihočeská stráž lidu* 2 (9), 1906, č. 22, 1. 6., s. 3.

11138 prsk. 1875 1915

Bericht der St. A. in Prag
 vom 17. 5. 1915, ss. 36, 15. betr. die von der
 Bez. H. an. Verf. Beschl. der Nr. 111 30
 der Verf. Beschl. der Nr. 111 länd. Druckschrift
Neu-Prag, Kofáčova Bělá, Kofáčova Bělá
 v. 19. Smilovický & Párek 1911
 Artikel bzw. Stellen Neumanns Verlag - Wien, Prag
 gem. § 300 y. Art. II
das ganze Buch
Verdacht

Reinschrift
 Vergleichen
 Abgeliefert
 Visum ans J. M. mit 1. Ex. 1875-15

11138 prsk. 245 1915
 Vom Kofáč perichit Prag best. mit
 Erk. 19. 5. 1915 teilweise bestätigt
 weg. Art. bzw. Stellen - aufgehoben weg. Art. bzw. Stellen
 Beschr.
 Reinschrift
 Vergleichen
 Abgeliefert
 Visum: 24/5

prsk. 19
 Ob. Einspr. bestätigt mit Erk. v. 19
 Pr. teilweise bestätigt weg. Art. bzw. Stellen
 aufgehoben weg. Art. bzw. Stellen
 Beschr.
 Visum:

prsk. 19
 Vom O. L. G. best. mit Erk. v. 19
 D. teilweise best. weg. Art. bzw. Stellen
 aufgehoben weg. Art. bzw. Stellen
 Beschr.
 Visum:

Konfiskační nález na druhé vydání sbírky *Modrý a rudý* Pro zaznamenání konfiskačních nálezů užívala státní zastupitelství předtiskové formuláře. Zde je vyobrazen nález na druhé vydání Šrámkovy sbírky *Modrý a rudý* (1911) z května 1915. Zdroj: NA, Vrchní státní zastupitelství Praha, kt. 466, sign. III f 18 ex 1915.

a s obálkou Josefa Lady. Zahajovalo knižní řadu Knihovna Mladých proudů redigovanou Karlem Půlpánem. Na titulní straně opět zazněla zpráva o imunizaci předchozí edice sbírky.

Projevy antimilitarismu začaly být znovu stíhány z pochopitelných důvodů až v době balkánského konfliktu a hlavně během světové války. Rozšířené vydání sbírky *Modrý a rudý* z roku 1911 tak bylo konfiskováno zemským trestním soudem v Praze 19. května 1915 (pobuřování proti úřadům a zlehčování úředních nařízení podle § 300; viz *Wiener Zeitung* z 23. května). O necelý rok později, 15. dubna 1916, vydal zemský trestní soud hromadný konfiskační nález na vybrané starší publikace anarchistů, mimo jiné v Neumannově knižnici *Nový kult* (viz *Wiener Zeitung* z 22. dubna). Následnou cenzurou tak byly po mnoha letech konfiskovány též dvě starší povídkové knížky Fráni Šrámkovy: *Ejhle člověk...! Tři pravděpodobné epizody ze života krotkého člověka* z roku 1904 (tam třetí z epizod, silně antimilitaristicky laděná povídka na s. 27–44, rušení veřejného pokoje podle § 65, pobuřování

anarchisté dokonce obviňovali ostatní žurnalisty z pokrytectví a kariérismu, jestliže se zastávají básníka protichůdného liberálním tendencím. Postoj *Času* a dalších liberálních periodik však prezentoval kauzu spíše povšechně jako postih českého literáta obecně a ukazoval ochotu potlačit stranickou řevnivost a postavit se společnému nepříteli – státní cenzuře. Českým tiskem zaznívalo shodné přesvědčení, že v kauze Šrámek došlo k pochybení vlivem odlišně uplatňovaných kritérií mezi civilními a vojenskými orgány státní správy. Odpověď ministra Schönaicha na Klofáčovu interpelaci však postulovala, že zásah vojenského soudu byl oprávněný, neboť píseň byla otištěna v době, kdy se Šrámek účastnil manévřů. Součinnosti civilních úřadů s verdiktem vojenského soudu bylo ostatně zpětně dosaženo ve chvíli, kdy byla na popud státního zastupitelství zemským trestním soudem nařízena konfiskace sbírky *Modrý a rudý*, obsahující inkriminovanou píseň.

Další Šrámkovy antimilitaristické protesty v beletrii, jmenovitě v jeho knížkách próz *Kamení, srdce a oblaka* (1906) a *Patrouilly* (1909), už byly ponechány bez postihu. V roce 1911 se také objevilo druhé, o šest básní rozšířené vydání sbírky *Modrý a rudý*, které vyšlo v rozsahu třiceti šesti stran nákladem časopisu *Mladé proudy*

proti úřadům a zlehčování úředních nařízení podle § 300) a *Kamení, srdce a oblaka* z roku 1906 (tam výše zmiňovaná povídka *Strhali jí květy a ulámali halůzky*, § 300). Tou dobou však už měl antimilitarista Šrámek za sebou zkušenost z ruské fronty a po zdravotní dovolené v Čechách znovu působil na italské a rumunské frontě jako zásobovatel.